

წინადადების მთავარ წევრთა სწავლების ზოგი საკითხი ბაკალავრიატში

მოცემული კვლევის ობიექტია წინადადების მთავარ წევრთა სწავლება ბაკალავრიატში, რომელიც დამუშავებული არ არის. კვლევის საგანია წინადადების წევრთა სწავლება და მათი განმარტება.

თემის აქტუალურობა დაკავშირებულია წინადადების წევრთა სწავლების მეთოდოლოგიური ასპექტის არ არსებობასთან.

სამეცნიერო სიახლე მდგომარეობს წინადადების მთავარ წევრთა ფსიქოლინგვისტური პარამეტრების განსაზღვრასა და მათი ფსიქოლინგვისტური თვისებების გამოვლენაში.

სტატიის მიზანია იოლად გასაგები გახდეს სტუდენტთათვის წინადადების მთავარი წევრები და ჩამოყალიბდეს სწავლების გარკვეული სისტემა, რომელიც დაეფუძნება ენათმეცნიერულ და მეთოდოლოგიურ მონაპოვარს. ამ მიზნის მისაღწევად საჭიროა გადაიჭრას შემდეგი ამოცანები: 1. გამოიკვეთოს წინადადების მთავარ წევრთა ძირითადი ფსიქოლინგვისტური პარადიგმები; 2. მათ საფუძველზე განისაზღვროს წინადადების მთავარ წევრთა ფსიქოლინგვისტური პარამეტრები; 3. გამოიკვეთოს წინადადების მთავარ წევრთა სწავლების ფაქტობრივი მდგომარეობიდან გამომდინარე სწავლების პერსპექტივები; 4. დაისახოს მეთოდოლოგიური საფუძვლების განვითარების პერსპექტივები.

კვლევის მეთოდებია: თეორიულ-მეთოდოლოგიური ლიტერატურის ანალიზი, მიღებული მონაცემების შედეგების ექსტრაპოლაცია სწავლების თვალსაზრისით, შედარებით-შეპირისპირებითი ანალიზი.

წინადადების მთავარ წევრთა სწავლება ბაკალავრიატში დამუშავებული არ არის. დღეს, როდესაც საჯარო სკოლაში ქართული ენისა და ლიტერატურის სწავლება ინტეგრირებულად მიმდინარეობს, სკოლის დირექტორისა და მასწავლებლის კეთილ ნებაზეა დამოკიდებული, იგი დაუთმობს თუ არა გრამატიკის საკითხების სწავლებას დროს. სკოლაში გრამატიკის სწავლება საკმაოდ მოიკოჭლებს, რასაც უმაღლეს სასწავლებელში ლექცია-პრაქტიკუმებზე ვაწყდებით სტუდენტებთან მუშაობისას.

უმაღლეს სასწავლებელში სინტაქსის საკითხთა სწავლებას რამდენიმე წელია ვაკვირდებით, წინადადების მთავარ წევრთა სწავლების თვალსაზრისით ფაქტობრივი მდგომარეობა წლითიწლობით უარესდება, რაზეც ქვემოთ მოტანილი ცხრილიც მიუთითებს:

სასწავლო	დაკვირვების	ვერ ცნობს	%	ვერ ცნობს	%
----------	-------------	-----------	---	-----------	---

წელი	ქვემ მყოფ სტუდენტთა რაოდენობა	წინადადების მთავარ წევრებს		წინადადების არამთავარ წევრებს	
1996/97	75	31	41,3%	44	58%
1997/98	70	36	51,4%	47	67,1%
1999/2000	105	65	61,9%	74	70,4%
2001/2002	100	66	66%	71	71%
2005/2007	90	56	62,2%	59	65,5%
2010/2011	90	57	63,3%	61	67,7%
2019/2020	175	89	50,8%	93	53,1
2020/2021	130	80	61,5%	97	74%
2021/2022	120	92	76%	102	85%

ქვემდებარის სწავლებას წლების მანძილზე ვაკვირდებოდით და ექსპერიმენტულად ვიკვლევდით ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჯერ ფილოლოგიის, შემდეგ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა და პედაგოგიური ფაკულტეტების ქართული ენა-ლიტერატურის, ქართული ენა ლიტერატურა აღმოსავლური ენების, დაწყებითი განათლების სპეციალობების სტუდენტებთან. მოვახდინეთ შემჩნეული ნაკლოვანებების ფიქსირება, რომლებიც, ჩვენი აზრით, ტიპურია, ზოგადია ქართული ენის გრამატიკის სწავლების გარკვეული ეტაპისათვის, მოვახდინეთ ვარჯიშობაში არსებული ნაკლოვანებების განზოგადება, რაც გამართლებულად მიგვაჩნია.

ქვემდებარის სწავლების ძირითადი მიზანია, გააცნოს სტუდენტებს ქვემდებარის რაობა და მისი კითხვები, ბრუნვის ფორმები ქვემდებარედ, მეტყველების ნაწილები ქვემდებარედ, ქვემდებარე გარდამავალ ზმნასთან, ქვემდებარე გარდაუვალი ზმნის მესამე პირის ფორმასთან, ქვემდებარე პირველი და მეორე პირის ფორმებთან, ქვემდებარე ბრძანებითის ფორმასთან, ქვემდებარის საკითხი ზოგიერთ გარდაუვალ ზმნასთან, შემასმენლისა და ქვემდებარის ურთიერთობა რიცხვში.

სწავლების პროცესზე დაკვირვებამ გამოავლინა ის ნაკლოვანებები და სიძნელებები, რომლებიც ხელს უშლიან ქვემდებარის შეგნებულად ათვისებას და სათანადო პრაქტიკული ჩვევების გამომუშავებას:

ა) სტუდენტები, სამწუხაროდ, არც თუ იშვიათად ვერ ცნობენ წინადადებაში ქვემდებარეს, განსაკუთრებით უჭირთ ქვემდებარის ამოცნობა ინდეფინიტიურ კონსტრუქციებში.

ბ) შეგვხვდა ისეთი ფაქტებიც, როდესაც სტუდენტთა არც თუ მცირე ნაწილი ზოგადად მსჯელობს ქვემდებარის, როგორც წინადადების მთავარი წევრის შესახებ, მაგრამ ვერ ახერხებს შემასმენელს დაუკავშირონ წინადადების ეს მთავარი წევრი.

ამ ხარვეზებისა და შეცდომის მიზეზი, უპირველეს ყოვლისა, სწავლების არასწორი ორგანიზაციაა, კერძოდ:

1) სასკოლო პრაქტიკაში შემასმენლის მხოლოდ ქვემდებარესთან რიცხვში შეთანხმების საკითხს ასწავლიან;

2) ამ საკითხზე არ მიმდინარეობს სისტემატური და საფუძვლიანი ვარჯიშობა;

3) სკოლაში მოსწავლემ შეგნებულად ვერ დაისწავლა, არასაკმაო ვარჯიშობამ კი ცოდნის განმტკიცება ვერ უზრუნველჰყო;

4) უმაღლეს სასწავლებელში სალექციო პროცესში ახსნითი მუშაობა სჭარბობს მასალის განმტკიცებას, რაც რამდენადმე ხელს უშლის სტუდენტთა მიერ მასალის შეგნებულად ათვისებას, ცოდნის განმტკიცებასა და პრაქტიკულად გამოყენების შესაძლებლობას;

5) ახალი მასალის ახსნის პროცესში, ზოგჯერ ძველი მასალის გამოკითხვის დროსაც მხოლოდ რამდენიმე სტუდენტი აქტიურობს, ძირითადი მასა მხოლოდ მსმენელის როლშია და არ არის ჩართული სალექციო პროცესში. ყურადღება ნაკლებად მახვილდება სტუდენტთა დამოუკიდებელი უნარის განვითარებაზე;

6) პრაქტიკულ მეცადინეობაზე არასისტემატურად გამოიყენება დამატებითი სავარჯიშო მასალა, თვალსაჩინო დიდაქტიკური და სწავლების ტექნიკური საშუალებები;

7) შუალედურ გამოცდებზე დაშვებული შეცდომების გაანალიზება არ ხდება, არ მიმდინარეობს მათზე მსჯელობა, რაც შემდგომში შეცდომის დაშვების თავიდან აცილების საშუალებად შეიძლება იქცეს.

8) თავი და თავი სასკოლო პრაქტიკიდან გრამატიკის სწავლების პრაქტიკულად ამოღება; ფაქტობრივად საჯარო სკოლამ უარი თქვა თეორიული გრამატიკის სწავლებაზე და იგი მხოლოდ უცხო ენის მსგავსად, პრაქტიკულ სწავლებაზე დაიყვანა.

ქვემდებარე წინადადების მთავარი წევრია, რომელიც ზმნის სუბიექტური პირის ფარდი სახელია და გამოხატავს მოქმედების ჩამდენს:

- ა) იგი რეალურად მოქმედია, აქტიურია (**დედა წინდას ქსოვს**);
- ბ) რეალურად უმოქმედოა (**ხე ირგვება**);
- გ) რეალურად სამოქმედოა (ეს სასურველი **სიტყვა** თეიმურაზისაგან იქნა წარმოთქმული - ნ.ლომოური);

დ) მოქმედების გამომწვევი მიზეზი თუ საქმის მოთავე და ხელმძღვანელია, ზმნით აღნიშნულ მოქმედებას კი რეალურად სხვა ასრულებს (ვნანობ, ასე უსახელოდ მოგეკვლევი **ნე** – ილია ჭავჭავაძე); ე) აღნიშნავს საგანს, რომელიც არც მოქმედია და არც სამოქმედო, რომლის შესახებაც შემასმენელი გადმოგვცემს, თუ რა არის, როგორია ან რა მდგომარეობაშია ის (**ია** ყვავილია).

ფაქტობრივად, გრამატიკული სუბიექტი და რეალურად მოქმედი საგანი ზოგჯერ ერთი და იგივეა, ზოგჯერ – სხვადასხვა, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ერთი რამ ყველა შემთხვევისათვის საერთოა: ქვემდებარე ყოველთვის ზმნის სუბიექტურ პირთან არის შეწყობილი. ე. ი. ის წევრია, რომელიც სუბიექტური პირის ფარდია. ეს არის საერთო, ზოგადი ნიშანი, რომელიც აერთიანებს ქვემდებარის ყველა შემთხვევას. პროფ. ლ. კვაჭაძის აზრით, ბუნებრივია, როცა ქვემდებარეს ამ ზოგადი ნიშნის მიხედვით განვსაზღვრავთ.

პირველ რიგში სტუდენტებთან უნდა გავარკვიოთ, მეტყველების რომელი ნაწილებით გადმოიცემა ქვემდებარე და სათანადო საილუსტრაციო მასალით წარმოვადგინოთ ყველა შემთხვევა. ამიტომ ლექციაზე უნდა განვიხილოთ წინადადებები, რომლებიც ზემოთ ჩამოთვლილი თანამიმდევრობით შეიცავენ ქვემდებარეს:

1. ქვემდებარე გადმოცემულია არსებითი სახელით:

მოღუშული **ცა** ფანჯრიდან მრუმე ღრუბლების ძაძით დაფარულიყო (კ. გამსახურდია)

ბებიამ ცნობა გამატანა სკოლაში (ნ. დუმბაძე)

2. ქვემდებარე გადმოცემულია ზედსართავი სახელით:

კუზიანი ვაგლახად მოდრეკილი მოდის ტყიდან და მოათრევს მორებს (კ. გამსახურდია)

კეხიანცხვირიანს ორი ცალი ვაზნა აღმოაჩნდა (გ. დოჩანაშვილი)

3. ქვემდებარე გადმოცემულია რიცხვითი სახელით:

ერთი მიდიოდა, მეორე კი დროდადრო უკან იხედებოდა (ო. იოსელიანი)

მეორემ მშვიდობის სადღეგრძელო წარმოთქვა (დ. კვიციანიძე)

4. ქვემდებარე გადმოცემულია ნაცვალსახელით:

მე ყველაფერს გავურბოდი ბიზანტიურს (კ. გამსახურდია)

ვინ მისცა ფერი ალაზნის ველებს? (გ. ლეონიძე)

5. ქვემდებარე გადმოცემულია სახელწმინთ, საწყისითა და მიმღებით:

და აღმიტაცა გრძნობამ ბავშვივით (შ. ამ)

კრაჭუნას ხმამალალი ტირილი ისმოდა (რ. ინანიშვილი)

დაჭრილი სასახლეში ძლივს ავიდა (გრ. აბაშიძე)

სიკვდილმაც გაიცინა (გ. ჩოხელი)

6. ქვემდებარე გადმოცემულია არსებითი სახელის მნიშვნელობით ხმარებული ზმნიზებით, თანდებულებით, კავშირით, ნაწილაკით ან შორისდებულებით:

შენმა ვაიმ გული გამიპო (გ. ჩოხელი)

განა მარტო "ჰო" და "არა" ჩხუბობენ? (ვაჟა ფშაველა)

7. საკუთარი სახელი (გეოგრაფიული, ისტორიული მოვლენების, წიგნების, ამა თუ იმ თხზულების ან მისი ნაწილის სახელწოდება), რომელიც რამდენიმე სიტყვისაგან შედგება ზოგჯერ ქვემდებარეა:

"დათა თუთაშხია" ჭაბუა ამირეჯიბის რომანია.

თითოეული წინადადების ანალიზი სტრუქტურების დახმარებით უნდა მოხდეს, რადგამ მსგავსი ვარჯიშობა სტრუქტურს უიოლებს დამახსოვრებას.

ამის შემდეგ განვიხილავთ ქვემდებარის ბრუნვებსა და კითხვებს:

1. სახელობითი ბრუნვა ქვემდებარედ:

ამალის ბოლოში **ლუხუმ მიგრიაული** მოდიოდა (გრ. აბაშიძე)

სვეტიცხოვლის გალავანთან მთავრდება ჩვენი ეპოქის **ჩქამი და სინათლე** (კ. გამსახურდია)

ხმლოსნები მეფეს მიუახლოვდნენ (ი. სონღულაშვილი)

2. მოთხრობითი ბრუნვა ქვემდებარედ:

თუთაშხიამ ხელი ჩაიქნია (ჭ. ამირეჯიბი)

მშვიდად გადაიზამთრა **კახეთმა** (ლ. გოთუა)

ბებამ ომში დაღუპულივით შეიცხადა მურადა (ნ. დუმბაძე)

3. მიცემითი ბრუნვა ქვემდებარედ:

ოცნება **მზეს** დაუმონია (მ. ქვლივიძე)

აბოს აუტაცნია სტეფანოზის აზრი (ნ. წულეისკირი)

იასონს ყველაფერი აურევია (ოთ. ჭილაძე)

თითოეული წინადადებიდან უნდა გამოვყოთ ქვემდებარე, გავარკვიოთ რას აღნიშნავს იგი, რომელი მეტყველების ნაწილითაა გადმოცემული, რომელ ბრუნვაში დგას იგი და რა კითხვაზე უპასუხებს:

ცა – გადმოცემულია სახელობით ბრუნვაში მდგომი არსებითი სახელით, აღნიშნავს მოქმედ საგანს და მოგვიგებს კითხვაზე რა?

ბებამ – გადმოცემულია მოთხრობით ბრუნვაში მდგომი არსებითი სახელით, აღნიშნავს მოქმედ საგანს და მოგვიგებს კითხვაზე ვინ?

აბოს – გადმოცემულია მიცემით ბრუნვაში მდგომი არსებითი სახელით, აღნიშნავს მოქმედ საგანს და მოგვიგებს კითხვაზე ვის?

იასონს – გადმოცემულია მიცემით ბრუნვაში მდგომი არსებითი სახელით, აღნიშნავს მოქმედ საგანს და მოგვიგებს კითხვაზე ვის?

თითოეული წინადადების ანალიზი სტუდენტების დახმარებით უნდა მოხდეს, რადგან მსგავსი ვარჯიშობა სტუდენტს უიოლებს დამახსოვრებას.

ამის შემდეგ გავარკვევთ, ქვემდებარის საკითხს ჯერ გარდამავალ, შემდეგ გარდაუვალ ზმნასთან.

გარდამავალი ზმნის (როგორც ორპირიანის, ასევე სამპირიანის) მესამე სუბიექტურ პირთან შეწყობილი ქვემდებარე ბრუნვაცვალებადია: I სერიის ფორმებთან სახელობით ბრუნვაში დგას, II სერიის ფორმებთან – მოთხრობითში, III სერიის ფორმებთან კი – მიცემით ბრუნვაში:

I სერია

ა) აწმყოს წრე

მხატვარი სურათს ხატავს აწმყოს მწკრივი

მხატვარი სურათს ხატავდა უწყვეტლის მწკრივი

მხატვარი სურათს ხატავდეს აწმყოს კავშირებითის მწკრივი

ბ) მყოფადის წრე

მხატვარი სურათს დახატავს მყოფადის მწკრივი

მხატვარი სურათს დახატავდა ხოლმეობითის მწკრივი

მხატვარი სურათს დახატავდეს მყოფადის კავშირებითის მწკრივი

II სერია

მხატვარმა სურათი დახატა წყვეტილის მწკრივი

მხატვარმა სურათი დახატოს II კავშირებითის მწკრივი

III სერია

მხატვარს სურათის დაუხატავს I თურმეობითის მწკრივი

მხატვარს სურათი დაეხატა II თურმეობითის მწკრივი

მხატვარს სურათი დაეხატოს III კავშირებითის მწკრივი

მსგავსი მაგალითების განხილვის შემდეგ გაკეთდება დასკვნა, რომ გარდამავალი ზმნის III პირის ფორმა ქვემდებარის სამგვარ სინტაქსურ კონსტრუქციას ქმნის: **ნომინატიურს**, ანუ სახელობით ბრუნვიანს (I სერიაში), **ერგატიულს**, ანუ მოთხრობით ბრუნვიანს (II სერიაში) და **დატიულს**, ანუ მიცემით ბრუნვიანს (III სერიაში).

აქვე უნდა გავარკვიოთ, რომ ამ კონსტრუქციას ინარჩუნებენ ის ზმნები, რომლებიც ერთ დროს სამპირიანები იყო, მაგრამ დროთა განმავლობაში ორპირიანებად იქცნენ, ან ისეთი ზმნები, რომლებიც ორპირიანები იყო, მაგრამ დროთა განმავლობაში იქცნენ ერთპირიანებად, დაკარგეს პირდაპირი ობიექტი, მაგრამ შეინარჩუნეს ბრუნვაცვალებადი სუბიექტური პირი.

ამის შემდეგ განვიხილავთ გარდაუვალ ზმნასთან ქვემდებარის საკითხს. გარდაუვალ ზმნის ქვემდებარით გადმოცემული საგანი სხვადასხვაგვარია, კერძოდ:

ა) რეალურად მოქმედია: **მურია** იღრინება

ბ) რეალურად უმოქმედოა: ეზოში ატმის ხე იდგა.

გ) გამომწვევი მიზეზია, რეალურად კი მასზე სხვა მოქმედებს : ხე ირგვება, ვარდი ჭკნება.

გარდაუვალი ზმნის ქვემდებარე მხოლოდ ერთ კონსტრუქციას ქმნის, იგი ყოველთვის სახელობით (ნომინატიური) ბრუნვაში დგას:

I სერია

ა) აწმყოს წრე	ბ) მყოფადის წრე
სახლი შენდება აწმყოს მწკრივი	სახლი აშენდება მყოფადის
მწკრივი	
სახლი შენდებოდა უწყვეტელი	სახლი აშენდებოდა
ხოლმეობითი	
სახლი შენდებოდეს აწმყოს კავშირებითი	სახლი აშენდებოდეს მყოფადის
კავშ.	

II სერია

სახლი აშენდა წყვეტილის მწკრივი
სახლი აშენდეს II კავშირებითის მწკრივი

III სერია

სახლი აშენებულა I თურმეობითის მწკრივი
სახლი აშენებულიყო II თურმეობითის მწკრივი
სახლი აშენებულიყოს III კავშირებითის მწკრივი

მსგავსი მაგალითების განხილვის შემდეგ აუცილებლად უნდა აღინიშნოს, რომ მეგრულში გარდაუვალი ზმნაც მოთხრობით ბრუნვას იყენებს, მეგრულის გავლენით კი ზოგიერთი ქართული ენის კილოც, კონკრეტულად, ქვემო იმერული და გურული, (ბავშვმა დაიმალა, დედამ დაეხმარა, კაცმა მოვიდა), რაც ქართული სალიტერატურო ენისათვის მიუღებელი და დაუშვებელია.

როგორც გარდამავალი, ისე გარდაუვალი ზმნის I და II პირის ფორმებთან ყოველთვის მხოლოდ ერთი სინტაქსური კონსტრუქცია გვაქვს, ესაა **ინდეფინიტიური**, ანუ ოდენ ფუძიანი კონსტრუქცია, რომელიც არსებითად განსხვავდება ნომინატიური, ერგატიული და დატიური კონსტრუქციისაგან.

მე ვკერავ ჩვენ ვკერავთ მე ვიმალები ჩვენ ვიმალებით
შენ კერავ თქვენ ვკერავთ შენ იმალები თქვენ იმალებით

ასევე ყურადღება უნდა გავამახვილოთ ქვემდებარის საკითხზე ბრძანებითის ფორმასთან, რადგანაც ხშირად ქვემდებარე ჰგონიათ წოდებითში დასმული მიმართვის ფორმა. ასეთ წინადადებებში ქვემდებარე არის ზმნის ფორმით ნაგულისხმევი სუბიექტური პირი, რომლის შესაფერისი ნაცვალსახელი თავისთავად იგულისხმება: მაგალითად, მზეო დამხედე! (შენ დამხედე) ამ წინადადებაში და ასეთი ტიპის წინადადებებში ქვემდებარეა შენ და არა მზეო.

ამდენად, ბაკალავრიატში ქვემდებარე შესაწვლილად ჩაითვლება, თუ სტუდენტმა სათანადოდ შეითვისა: ქვემდებარის რაობა და მისი კითხვები, ბრუნვის ფორმები ქვემდებარედ, მეტყველების ნაწილები ქვემდებარედ, ქვემდებარე გარდამავალ ზმნასთან, ქვემდებარე გარდაუვალი ზმნის მესამე პირის ფორმასთან, ქვემდებარე პირველი და მეორე

პირის ფორმებთან, ქვემდებარე ბრძანებითის ფორმასთან, ქვემდებარის საკითხი ზოგიერთ გარდაუვალ ზმნასთან, შემასმენლისა და ქვემდებარის ურთიერთობა რიცხვში.

ლიტერატურა:

1. ლ. კვაჭაძე, თანამედროვე ქართული ენის სინტაქსი, თბ., 1988.
2. ნ. მაღლაკელიძე. მ. მიქაძე, ქართული ენის სწავლების მეთოდოლოგია, ქუთაისი, 2007.
3. მ. მიქაძე, საილუსტრაციო მასალა ქართული ენის გრამატიკაში, ქუთაისი, 2000.

Manana Mikadze

Akaki Treseteli State University
Kutaisi, Georgia

Teaching the Georgian subject in a High School

Abstract

Teaching the Georgian subject in a high school is connected with some difficulties. The main reason of the difficulty is the fact that students have no knowledge about the morphological categories of Georgian verb. The programs and school volumes are very poor. Our aim is to avoid these mistakes and look for effective methods of teaching.